

Grenswachters van de pedagogiek. Demarcatie en disciplinevorming in de ontwikkeling van de Nederlandse academische pedagogiek (1900-1970)

Baarn: HB Uitgevers, 2002. Tevens proefschrift

Universiteit Utrecht, 255 pagina's, € 20,-

ISBN 90 5574 388 7

Ivo van Hilvoorde

Een monografie over de geschiedenis van de Nederlandse academische pedagogiek in de eerste driekwart van de 20ste eeuw, ofwel vanaf de instelling van de eerste leerstoelen pedagogiek tot aan de entree van de kritische pedagogiek, ontbrak nog aan de vaderlandse pedagogische historiografie. Ivo van Hilvoorde heeft met zijn proefschrift "Grenswachters van de pedagogiek. Demarcatie en disciplinevorming in de ontwikkeling van de Nederlandse academische pedagogiek (1900-1970)" met verve deze lacune aangevuld. Zoals de titel aangeeft, pretendeert het boek nadrukkelijk geen omvattende studie over alle facetten van de pedagogiek te zijn. In plaats daarvan wordt ingezoomd op de wetenschapspolitieke strategieën van Nederlandse pedagogen om het eigen vakgebied af te bakenen en te beschermen. Om die reden komt de manier waarop de tenoren van de pedagogiek het belangrijkste Nederlandse pedagogische tijdschrift uit de onderzoeksperiode, "Pedagogische Studiën", gebruikten voor wat van Hilvoorde in navolging van de wetenschapsfilosoof Gieryn "demarcatie-arbeid" heeft genoemd, uitgebreid aan bod. Behalve aan de pedagogische wetenschapsgeschiedenis levert het boek dus ook een belangrijke bijdrage aan de Nederlandse pedagogische tijdschriftengeschiedenis.

In het eerste hoofdstuk, "Pedagogiek in de maak: constructie van een wetenschappelijke identiteit", wordt het theoretische kader uiteengezet. Meteen wordt duidelijk dat de auteur geenszins van plan is geweest traditionele ideeëngeschiedenis te bedrijven. Van een gestage ontwikkeling van op elkaar voortbouwende wetenschappelijke theorieën is geen sprake. Sterker nog: de inhoudelijke kant van de pedagogische denkbeelden van Gunning, Kohnstamm en Langeveld, of de

manier waarop deze denkers zich inhoudelijk tot elkaar verhielden, komen in het boek überhaupt niet ter sprake. Van Hilvoorde bekent zich onomwonden tot een sociaal-constructivistische visie op wetenschapsontwikkeling en verricht daarom "empirisch wetenschapsonderzoek" (p. 12). Zijn belangstelling gaat uit naar "hoe pedagogische wetenschap wordt *gemaakt* of tot stand komt in verhouding tot of confrontatie met concurrerende vormen van kennis" (p. 11). Twee vormen van deze "concurrerende kennis" lopen als een rode draad door het boek: allereerst de pedagogische praktijkkennis van mensen uit het veld - voornamelijk onderwijzers - met ambities om op een theoretisch niveau over opvoeding en onderwijs te publiceren, en daarnaast de kennis over kinderen, ontwikkeling, opvoeding en persoonlijkheid die door de rivaliserende (kinder-)psychologie wordt gegenereerd.

Hoofdstuk 2, "Verhalen van oorsprong: strijd rond afbraak en opbouw van een Nederlandse wetenschappelijke pedagogiek rond 1900" laat zien dat de geïnstitutionaliseerde universitaire pedagogiek vooral concurrentie van de pedagogische praktijkkennis moest dulden in de eerste decennia van haar bestaan. De "afbraak" waar in de titel aan gerefereerd wordt, heeft betrekking op de pogingen van de ambitieuze onderwijzers De Raaf en Geluk om een strenge pedagogische wetenschap te stoeien op de in de 19de-eeuwse schoolpedagogiek populaire leer van Herbart. De pogingen werden vrijdeld door de alliantie van Gunning en de redactie van het polemische tijdschrift "De Nieuwe School. Tijdschrift voor praktische paedagogiek". De politiek slimme "eclectic" Gunning slaagde erin, juist door te erkennen dat de pedagogiek nog geen echte wetenschap was - "Wat ik U geven kan is weinig" hield hij zijn gehoor van onderwijzers voor (p. 46) - , het bestaansrecht van het vakgebied veilig te stellen.

Hoofdstuk 3, "Grenswachters van de pedagogiek", draait hoofdzakelijk om het reilen en zeilen op de redactie van "Pedagogische Studiën". Van Hilvoorde laat zien hoe de twee belangrijkste grenswachters, Kohnstamm en Langeveld, hun invloed binnen de

redactie aanwendden om de “disciplinaire identiteit” van het vakgebied te bepalen (p. 23). Voor de oorlog slaagde Kohnstamm hier goed in. Volgens Van Hilvoorde kenmerkte de redactionele koers van “Pedagogische Studiën” zich in het interbellum door “wetenschapsinhoudelijke eensgezindheid”, die voortkwam uit de “gemeenschappelijke belangen in het opbouwen van wetenschappelijke status van de pedagogiek” (p. 58). Na de oorlog slaagde Langeveld er minder goed in zijn stempel op het tijdschrift te drukken. Naar zijn mening deed het tijdschrift niet genoeg om wetenschappelijke pedagogiek van huis-tuinen-keuken-pedagogiek te onderscheiden. Teleurgesteld verzuchtte hij daarom over “Pedagogische Studiën”: “Het is intermediair en een wetenschappelijk paed. blad bezitten wij niet. Laten wij daarom niet teleurgestelder zijn dan bij onze stand past” (p. 85).

Hoofdstuk 4, “Vissers in dezelfde vijver”, brengt de schermutselingen op het grensgebied tussen pedagogiek en psychologie in beeld. Van Hilvoorde rekent in dit deel van zijn proefschrift overtuigend af met de mythe dat de strijd tussen de twee vakgebieden louter een strijd tussen een hoofdzakelijk wijsgerige, “softe” pedagogiek en een primair empirische, “harde” psychologie zou zijn. Een vergelijking tussen de concurrerende tijdschriften “Pedagogische Studiën” en het in 1933 opgerichte “Nederlandsch Tijdschrift voor de Psychologie” leert dat er voortdurend sprake was van afbakeningsconflicten, ook al gingen beide tijdschriften ‘verstehend’ te werk.

Het slothoofdstuk, “Naoorlogse differentiatie en disciplineren”, schildert een portret van Kohnstamm en Langeveld als een koppel ware Don Quichotes die niets en niemand ontziend ten strijde trekken tegen de psychologie. In de in 1946 ingestelde Commissie Opleiding en Titel Psychologen kreeg Kohnstamm het al in de eerste vergadering stevig aan de stok met de psycholoog Brugmans; in het daaropvolgende decennium was het Langeveld die hard botste met de ‘godfather’ van de empirische psychologie, De Groot. De laatste had tot ontzetting van Langeveld de stelling voor zijn rekening durven nemen dat de pedagoog geen wijsgerig geschoolde “Alweter” meer mocht zijn, maar een empirisch geschoold “vakman” zou moeten worden (p. 142). Later raakte Langeveld nog in een con-

flict verzeild met G.A. Kohnstamm, die hij eerst zelf had laten benoemen tot lector, maar die reeds kort na zijn indiensttreding begon te pleiten voor een meer empirisch georiënteerde pedagogiek.

In de conclusie van het boek, ten slotte, wordt de balans opgemaakt van een bewogen, 70 jaar lange geschiedenis van demarcatieconflicten. De lezer die geneigd is te geloven dat de noodzakelijkheid van een zelfstandige pedagogiek op inhoudelijke, theoretische gronden aangetoond kan worden, en dat de kopstukken van het vakgebied dit in de loop der jaren met succes gedaan hebben, zal wellicht aanstoot nemen aan de studie van Van Hilvoorde. Het boek staat vol van de roddel en achterklap, snode intriges, censuur en persoonlijke vendetta’s. Voor Van Hilvoorde is de geschiedenis van de pedagogiek vooral “een geschiedenis van leerstoelen en leerstoelhouders” die “handig” te werk gaan om hun professionele belangen veilig te stellen (p. 21, p. 51). In zijn genre verstaat de auteur zijn vak. Stilistisch scherp en met een vermakelijke ironie geeft hij de lezer een kijkje in de keuken van de wetenschap. Geen geheime brief, opmerkelijke notulen of beleedigende uitspraak wordt de lezer onthouden.

Wetenschapstheoretisch had er misschien meer in gezeten. Het sociaal-constructivistische kader lijkt de auteur de mogelijkheid te hebben ontnomen om de inhoudelijke kracht van bepaalde wetenschappelijke ideeën een plek te geven. Met de Actor-Netwerk-theorie van Latour e.a. had dat bijvoorbeeld wel gekund. Volgens die benadering van wetenschapontwikkeling is wetenschap weliswaar een kwestie van (sociopolitiek) *waar-maken*, maar zijn aldus waar-gemaakte feiten reëel en bepalend voor de ontwikkeling van een vakgebied. Misschien was het beroep van Kohnstamm en Langeveld op de onloochenbare eigen aard van de pedagogische wetenschap dan wat serieuzer genomen. Maar dat neemt niet weg dat “Grenswachters van de pedagogiek” een gedegen boek is, dat elke pedagoog (en misschien zelfs elke onderwijzer en ontwikkelingspsycholoog) die de geschiedenis van zijn vak serieus neemt, op de plank zou moeten hebben staan.

Daniël Lechner
Rijksuniversiteit Groningen